

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNIVERSİTETİ (UNEC)
İQTİSADI ARAŞDIRMALAR ELMİ-TƏDQIQAT İNSTİTUTU

Rüblük buraxılış №01

İNFORMASIYA - ANALİTİK BÜLLETEN

APREL - İYUN - 2024
BAKI

Mündəricat:

Redaksiya heyətinin oxucuya müraciəti	3
Azərbaycan yeni inkişaf dövrünün astanasında: strateji baxış cəhdi	5
Rəqabət siyasəti ilə bağlı bəzi yanaşmalara dair	7
“Almaniyanın müasir elm siyasətinin əsas xüsusiyyətləri”: məqalə xülasəsi	8
Azərbaycanın sosial-iqtisadi profili dünya statistikasında (WB-Databank)	10
2023-cü ilin iqtisadi yekunlarının daycesti – dünya mediasından seçmələr	12
Faktlar və göstəricilər (<i>Azstat, Numbeo, Demoscop, Ceik, GDELT, DB databank</i>)	21
Dünya şəhərləri üzrə yaşayış xərcləri indeksi, 2023	22
Bülletenin səhifələrində əksini tapacaq rubrikalar və mövzular	24

Redaksiya heyətinin oxucuya müraciəti

UNEC İqtisadi Araşdırmalar Elmi-Tədqiqat İnstitutu (İAETİ) 2024-cü ilin aprel ayından başlayaraq rüblük İnformasiya-Analitik Bülleteninə nəşrinə start verir. Bülletenin azərbaycan və ingilis dillərində dərc edilməsinin məqsədi institutun əməkdaşlarının kompetensiya və zəngin təcrübəsinə əsaslanan ölkə iqtisadiyyatı və sosial-ictimai həyatında, bölgədə və dünyada baş verən əhəmiyyətli hadisə və nailiyyətlərin, həmçinin inkişaf problemlərinin elmi dəyərlər əsasında obyektiv işıqlandırılması və şərh edilməsini təşkil etmək, müasir iqtisad elmi fikri və diskussiyaların tribunası kimi yüksək missiyanı üzərinə götürməkdir.

Geniş, lakin hazırlıqlı oxucular qrupunun (o cümlədən elmi-pedaqoji heyət, magistr və doktorantlar, xarici mütəxəssis və qurumların) diqqətini və gələcək rəğbətini qazanmağı hədəfləyən yaradıcı kollektivin vəzifələrindən biri kimi ölkədə və dünyada baş verən və gözlənilən strateji dəyişikliklərin təhlili və qiymətləndirilməsi əsasında qurulan proqnozları qərar hazırlanması və qəbulu strukturlarına ünvanlamaq niyyətini bildirir.

İnformasiya-Analitik Bülleten İqtisadi Araşdırmalar Elmi-Tədqiqat İnstitutunun Elmi Şurasının qərarı ilə dərc edilir (protokol № 1/24, 15 aprel 2024-cü il).

REDAKSIYA HEYƏTİ:

Elmi redaktor: i.e.d., professor Yadulla Həsənlı

Məsul İcraçı: i.e.n., Murad Bağırzadə

i.e.n., dosent Rəşad Hüseynov

i.e.n., dosent Elman İbişov

t.e.n., dosent Sərdar Şabanov

i.f.d., Salman Nəcəfov

Rafail Rzayev

Nazim Məmmədov

Əliağa Qasimov

Günay Rəhimli

Arzu Səfərova

Korrektor: Şəfiqə Bağırova

Dizayner: Aydın Abdullazadə

AZƏRBAYCAN YENİ İNKİŞAF DÖVRÜNÜN ASTANASINDA: STRATEJİ BAXIŞ CƏHDİ

Bu yazı 90-cı illərin ilkin liberallaşma və özəlləşdirmə islahatlarından başlayaraq əvvəlki dövrlərin islahat strategiyaları təcrübəsinin təhlili və nəzərə alınması əsasında Azərbaycanın münaqişədən sonrakı inkişafına strateji baxışı müəyyən etməyə bir cəhddir. Strategiya nəzəriyyəsinin təbirincə (məsələn, bax Çen “İnsan sistemlərində dəyişikliklərin strategiya növləri”, 1979), dəyişikliklərin çağırışlar və hazırlıq səviyyələrinin formalaşdırdığı tarazlıq modelinin risk yaratma dərəcəsi ən asta və ehtiyatlı dəyişikliklər strategiyasından ən sürətli və dərin dəyişikliklərə qədərki diapazonda seçim etməyə imkanlar açır. Sürətlənən mühit dinamikasının trendləri sürətli və çevik strategiya modelini önə çıxarır.

Qarşıdakı dövr üçün strateji baxış aşağıdakı tezlər şəklində təqdim olunur.

1. Ölkənin münaqişədən sonrakı inkişafına strateji baxış və balanslaşdırılmış iqtisadi və sosial inkişafın strateji rıçaqları bir tərəfdən yeni reallıqlara və əvvəlki dövrlərin aşkar nailiyyətlərinə əsaslanan səmərəli islahatların qaçılmazlığı imperativinə əsaslanır. Eyni zamanda sosial-iqtisadi inkişafın keçən dövrünün və sosial həyatın tənzimlənməsinin əsassız elementlərindən təcridən imtina edilməlidir. Yeniliklər arasında tarazlığın dərəcəsi və mövcud təcrübənin çatışmazlıqlarını aradan qaldırmaq əzmi islahatların dərinliyini diktə edəcəkdir. Strateji islahatların başlanğıc nöqtəsi Konstitusiyaya islahatı kimi görünür.

2. Ölkə 2023-cü ili 35 illik münaqişənin qalibi kimi başa vuraraq, suverenliyini və ərazi bütövlüyünü bərpa edib, beynəlxalq subyektliliyini artırıb. Bu da bütün dünyada ona münasibətin dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Təsadüfi deyil ki, ölkə 2023-cü il ərzində

“yumşaq güc” reytingində 21 pillə yüksəlmişdir. Nəzərə alınmalıdır ki, münasibət həm müsbət, həm də mənfi istiqamətdə dəyişmişdir, yəni təhdidlər və risklərin də artması ehtimal edilməlidir. Bununla yanaşı, KOB-29- un astanasında Bakının “Event-Maker” reputasiyasını azad olmuş ərazilər və digər bölgələrə də davam etmək vacibdir.

3. Cari dövr bir tərəfdən sürətlə dəyişikliklərin artan qeyri-müəyyənlik tendensiyaları ilə xarakterizə olunur, digər tərəfdən bu dəyişikliklərə uyğunlaşma vaxtının çatmaması duyulur ki, buna görə qarşıdakı strategiyaya baxış çeviklik, böyük verilənlər və süni intellekt texnologiyalarının ən yeni nailiyyətlərə əsaslanan adekvat strateji və əməli qərarların paylanmış qəbuluna keçid ilə təmin edilməlidir.

4. Qarşıdakı onillikdə strateji uğurun müəyyənedici istiqamətləri iqtisadiyyat və idarəetmə sahələri olacaqdır. İqtisadi dəyişikliklərin əsas məğzi daxili və xarici resurslardan daha səmərəli istifadə olunmasından ibarətdir. İdarəetmə sahəsində isə çox güman ki, konstitusiyaya islahatı inzibati-ərazi quruluşunun təkmilləşdirilməsinə əsaslanan yerli və regional özünüidarənin gücləndirilməsini, daha doğrusu, inzibati vahidlərin iqtisadi rayonlaşdırmağa uyğunlaşdırılmasını əhatə etməlidir. İqtisadi sistemi əməli dövlət dəstəyi əsasında bələdiyyə sahibkarlığının inkişafı ilə gücləndirmək mümkün ola biləcəkdir.

5. Bu strateji baxışın fərqli cəhəti onun islahat strategiyasının hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün layihə portfel konsepsiyasının qəbulu üçün əsas kimi təşviq edilməsidir. İslahat proqramı portfelinin idarə edilməsi ümumi effektivliyə və səmərəliliyə yönəlmiş müasir layihə və portfel idarəçiliyinin bütün arsenalından istifadəni nəzərdə tutur. Əvvəlki təcrübə arzu olunan nəticələrin bəyan edilməsi ilə məhdudlaşan alternativ yanaşmaların adekvatlığını şübhə altına alan bir mövqə sərgiləməyi diktə edir.

6. Qarşıdan gələn islahatlara portfel yanaşmasının ideologiyası müxtəlif layihələrin hazırlanmasında və həyata keçirilməsində maraqlı tərəflərin iştirakını nəzərdə tutur. Bu, resurslardan rəşional istifadənin təşviq edilməli olması ilə yanaşı, məsələn, sahələr üzrə Strateji Yol Xəritələrində (2016 - 2025) nəzərdə tutulmayan portfel komponentləri arasında ölçülə bilən qarşılıqlı əlaqə imkanı yaradır. Səlahiyyətli ictimai və ekspert müzakirəsi qərarların qəbul edilməsinin əsas mərhələlərini müşayiət etməlidir, xüsusən də inkişaf strategiyasını dəstəkləmək üçün geniş media platformasının yaradılması məqsədəuyğun hesab edilir.

7. Strateji portfelin ayrı-ayrı layihələrinin hazırlanması və həyata keçirilməsi üzrə əməli addımların təşkili icraedici təşkilat kimi Ali Şuradan və Strateji Portfel Aparatından (SSP) ibarət xüsusi daimi fəaliyyət göstərən səlahiyyətli orqana həvalə edilməsi məqsədəuyğun görünür.

Müəllif: İAETİ-nin şöbə müdiri, i.e.n. Murad Bağırzadə

Azad rəqabət mühiti ədalətli və səmərəli iqtisadi inkişafın ən zəruri şərtlərindən biridir. Ədalətli və səmərəli rəqabət mühitinin yaradılması, birincisi, rəqabəti məhdudlaşdıran amillərin aradan qaldırılması və ya azaldılmasını, ikincisi, şirkətlərin hökmran mövqelərindən sui-istifadənin aradan qaldırılmasını nəzərdə tutur. Rəqabət mühiti araşdırılarkən nəzərə alınan ilk məsələ bazardakı şirkətlərin bazara təsir etmək imkanlarıdır. Hətta bəzi ölkələrdə bazar payı aşağı olan şirkətlərin bazara təsir imkanları zəif olduğu üçün rəqabət qurumu bazar payı müəyyən səviyyədən aşağı olan firmaların davranışlarını araşdırmır. Bu, həmçinin rəqabət qurumuna öz məhdud resurslarını və vaxtını inhisarçı davranış ehtimalı daha yüksək olan halların araşdırılmasına yönəltməyə imkan verir, bu da rəqabət pozuntularına qarşı mübarizənin səmərəliliyini artırır. Bəzi ölkələrdə (ABŞ) isə hökmran mövqenin müəyyən edilməsi üçün heç bir hədd müəyyən edilməyib. Bu, onunla əsaslandırılır ki, bazar payı şirkətin hökmran mövqeyə malik olduğunu deməyə əsas vermir və bazara çıxış imkanları olduqca halda, bazar payının hətta 100% olması inhisar gücünün göstəricisi sayıla bilməz.¹

Şirkətin hansı hərəkətlərinin hökmran mövqedən sui-istifadə hesab oluna biləcəyi ilə bağlı

məsələyə gəldikdə, bir yanaşmaya görə, yüksək inhisar qiyməti sui-istifadə hesab olunmur və qadağan deyil. Bu yanaşmada yüksək mənfəət firmaların uğuru kimi qiymətləndirilir və ictimai ədalətdən üstün tutulur. Bu yanaşma, ictimai ədalət nəzərə alınmadığına görə, bir çox iqtisadçılar tərəfindən müsbət qarşılanmur.² Digər yanaşmaya görə isə rəqabət siyasəti rəqabət mühitinin yaradılması ilə məhdudlaşmur və rəqabət siyasətinin əsas hədəfi istehlakçıların rifahıdır.³ Bu yanaşmada rəqabət siyasəti həmçinin rəqiblərin maraqlarını nəzərə alır və daha kiçik firmaları hökmran mövqedə olan şirkətlər tərəfindən bazardan sıxışdırılmaqdan qoruyur.

Bu yanaşmaları müxtəlif ölkələrin qanunvericilik və təcrübələrində müşahidə etmək olar. Belə ki, ABŞ-da yüksək inhisar qiyməti qadağan deyil və hətta şirkətləri aqressiv rəqabətə sövq edən amil digər şirkətlərin bazara daxil olması və ya satışlarının artırılması üçün mühüm bazar signalı kimi qiymətləndirilir.⁴ Həmçinin maya dəyərindən aşağı qiymətlər rəqibləri bazardan sıxışdırsa belə, yırtıcı hesab olunmur və qadağan deyil. Maya dəyərindən aşağı qiymətin yırtıcı hesab edilməsi üçün həmçinin aşağı qiymətə görə yaranmış itkilərin ödəniləcəyinə dair "təhlükəli ehtimal" olmalıdır.⁵ Avropa Birliyində isə yüksək inhisar qiyməti ədalətsiz və istehlakçıları istismar edən qiymət hesab olunur.⁶ Avropa Birliyinin rəqabət qanunvericiliyində həm də hökmran mövqedə olan şirkətin mövcud və ya potensial rəqibləri sıxışdırmaq və istehlakçıların maraqlarına zidd olaraq öz bazar gücünü artırmaq və ya saxlamaq məqsədilə maya dəyərindən aşağı qiymətin tətbiq edilməsi qadağan edilib.⁷

Müəllif: İAETİ-nin b.e.i., i.f.d. Nəcəfov Salman

¹UNCTAD (2020). Model Law on Competition, revised chapter IV.

²World Bank/OECD (2005). A Framework for the Design and Implementation of Competition Law and Policy (Washington, DC: World Bank).

³Bishop, S., Walker, M. (2002). The Economics of Competition Law.

⁴Global Competition Review: Dominance, 2005.

⁵UNCTAD (2020). Model Law on Competition, revised chapter IV.

⁶Global Competition Review: Dominance, 2005.

⁷UNCTAD (2020). Model Law on Competition, revised chapter IV.

“ALMANIYANIN MÜASİR ELM SİYASƏTİNİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ” MƏQALƏSİNİN XÜLASƏSİ

(Mənbə: Яник А.А., Попова С.М. Основные особенности современной научной политики в Германии// Современное образование. 2016. № 2. С.25-51. DOI: 10.7256/2409-8736.2016.2.18931. URL: http://e-notabene.ru/pp/article_18931.html)

Məlumdur ki, Almaniyanın dövlət quruluşu federasiyadır. Elmin və innovasiyanın bütün səviyyələrdə, o cümlədən beynəlxalq səviyyədə inkişafı üçün alman modelinin əsas xüsusiyyəti kooperativ federasiya ideya və prinsiplərinin ardıcıl şəkildə həyata keçirilməsidir. Almaniya hökuməti tarixən formalaşmış və yeni yaradılmış danışıqlar

mexanizmlərindən istifadə edərək məqsədyönlü şəkildə bütün əsas siyasi aktorlar və maraq qrupları arasında ölkənin inkişafının prioritetləri, müvafiq hökumət strategiyalarının hazırlanması və həyata keçirilməsinə ümumi yanaşmalarla bağlı “razılıq platformaları” yaradır. Əldə edilmiş konsensus strateji planlaşdırma sənədlərində və federasiya ilə dövlətlər arasında müxtəlif sazişlərdə, paktlarda qeyd olunur ki, bunlardan tərəflər razılaşıdırılmış məqsədlərə nail olmaq üçün hansısa məsuliyyət və öhdəlikləri öz üzərinə götürürlər. Nəticədə, milli konsensusa nail olmaq üçün müxtəlif mexanizmlər ölkə ilə bağlı hakimiyyətdə siyasi dəyişikliklərdən və mərkəzi orqanların qanunvericilik müddətlərindən asılı olmayaraq, seçilmiş dövlət strategiyasının davamlılığını təmin etməyə kömək edir.

Dövlətin inkişafının idarə edilməsinin Alman modelinin mühüm xüsusiyyəti dövlət orqanlarının miqyaslı layihələrinin səmərəli fəaliyyət göstərən struktur modellərini tərtib etmək bacarığıdır. Bu bacarıq istənilən gələcəyin təsvirlərindən və konseptual yanaşmalardan “uzaqgörən fikirləri” mənasını itirmədən elm, təhsil və sənaye üçün konkret tapşırıqların dilinə “tərcümə etmək”dən ibarətdir. Bu vəziyyət proqramın yüksək

dərəcədə həyata keçirilməsini təmin edir. Almaniyaya təcrübəsinin təhlili göstərir ki, bu ölkə ingilis dilinin əvvəlki inkişafından asılılıqla bağlı risklərin qarşısının alınması ilə məqsədyönlü şəkildə məşğul olur. “İnstitusional tələlərə” düşməmək üçün dövlət və təsərrüfat subyektləri situasiyaların dəyişməsi ilə bağlı perspektivsiz hala gələn iqlim intensiv strategiyalarının və s. həyata keçirilməsini dayandırmaq üçün güc

tapmalıdır. Bu mürəkkəb problemin həlli yollarından biri qiymətləndirmə prosedurlarının strateji planlaşdırma və layihələrin idarə edilməsi mexanizmlərinə sistemli şəkildə daxil edilməsidir. Bundan əlavə, həyata keçirilən strategiyaların naməlum mənfi təsirlərinin erkən müəyyən edilməsi missiyası müxtəlif müstəqil məsləhət orqanları, məsələn, tədqiqat və innovasiya üzrə gizli komissiyanın ekspertləri tərəfindən davamlı olaraq həyata keçirilir.

Alman elm siyasəti dövrümüzün əsas çağırışlarına, o cümlədən digər iqtisadi inkişaf və rəqəmsal təkamülə böhrandan sonrakı problemlərə cavab axtarmaq üçün sosial və humanitar elmlərin potensialından səmərəli istifadə etmək arzusunun bəyanıdır. Bununla belə, ekspert qiymətləndirmələri göstərir ki, praktikada elmi-innovasiya strategiyaları hələ də öz texnokratik qərəzləri ilə fərqlənir və bu, sürətli korrektə tələb edir. Belə ki, məsələn, Tədqiqatlar və İnnovasiyalar üzrə Ekspert Komissiyasının hesabatında birbaşa qeyd

olunub ki, innovasiya haqqında sırf texnokratik anlayışın üstünlük təşkil etməsi cəmiyyətin aktual problemlərini həll etməyə qadir olan sosial texnologiyaların əhəmiyyətinin lazımi səviyyədə qiymətləndirilməsinə gətirib çıxarır.

Elmin və innovasiyanın inkişafı üçün vergi güzəştləri sahəsində siyasətdə də təcili dəyişikliklər tələb olunur. Mütəxəssislər federal hökumətə Avropa İttifaqının bir sıra ölkələrində tətbiq olunan "patent qutusu" vergi sxemindən imtina etməyi, vergitutmanı qeyri-maddi aktivlərin, xüsusən də patentlərin istifadəsindən əldə edilən faydalara qədər azaltmağı təklif ediblər.

Hakimiyyət orqanları və korporasiyalar tərəfindən ekspert tövsiyələrinə yüksək tələbat, habelə strateji qərarların qəbulu proseslərinin dəstəklənməsi üçün yüksək texnoloji mexanizmlərdən fəal istifadə Almaniyada elmin və innovasiyanın inkişafının dövlət idarəçiliyi sisteminin xüsusiyyəti və onun effektivliyinin açarıdır.

Təqdim etdi: İAETİ-nin b.e.i., dosent Şabanov Sərdar

AZƏRBAYCANIN SOSIAL-İQTİSADI PROFİLİ DÜNYA STATİSTİKASINDA (WB-DATABANK)

Ölkənin profili				
	1990	2000	2010	2021
Dünya bizi necə görür				
Əhali, cəmi (milyon)	7.18	8.05	9.05	10.14
Əhalinin artımı (illik %)	1.4	0.8	1.2	0.4
Səth sahəsi (kv. km) (min)	86.6	86.6	86.6	86.6
Əhalinin sıxlığı (kv. km-ə düşən adam sayı)	88.7	97.4	109.5	122.7
Milli yoxsulluq həddində yoxsulluq nisbəti (əhalinin %)	..	49.6	9.1	..
Günlük 2,15 ABŞ \$ səviyyəsində yoxsulluq nisbəti – əhali % (2017 PPP)	..	6.2
GNI, Atlas metodu (cari ABŞ dolları) (milyardla)	0.80	5.11	49.00	49.74
Adambaşına düşən ÜDM, Atlas metodu (cari ABŞ dolları)	110	630	5,410	4,910
GNI, PPP (cari beynəlxalq \$) (milyardlarla)	24.19	26.73	124.95	158.11
Adambaşına düşən ÜDM, PPP (cari beynəlxalq dollar)	3,230	3,320	13,800	15,600
Əhali				
Gəlir payı ən aşağı 20% təşkil edir	..	7.4
Doğulanda gözlənilən ömür uzunluğu, cəmi (illər)	62	65	70	69
Doğum əmsalı, cəmi (bir qadına düşən doğumların sayı)	2.7	2.0	1.9	1.5
Yeniyyətmələrdə fertillik əmsalı (15-19 yaşlı hər 1000 qadına doğuş sayı)	31	34	54	40
İxtisaslı tibb işçilərinin iştirak etdiyi doğuşlar (ümumi %)	97	81	99	100
Ölüm səviyyəsi, 5 yaşdan aşağı (1000 diri doğuşa)	95	75	37	19
Çəki çatışmazlığı, yaşa görə çəki (5 yaşa qədər uşaqların faizi)	..	14.0	6.5	..
Peyvənd, qızılca (12-23 aylıq uşaqların faizi)	52	67	89	93
İbtidai təhsil hazırlığı, cəmi (müvafiq yaş qrupunun faizi)	..	90	90	97
Məktəbə qəbul, ibtidai (% ümumi)	..	97.2	93.8	97.7
Məktəbə qəbul, orta (% ümumi)	87	82
Məktəbə qəbul, ibtidai və orta (ümumi), gender pariteti indeksi (GPI)	1	1	..	1
QİÇS-in yayılması, cəmi (15-49 yaşlı əhalinin faizi)	0.1	0.1	0.2	0.1
Ətraf mühit				
Məşə sahəsi, kv. km (min)	9.5	9.9	10.3	11.4
Quruda və dənizdə mühafizə olunan ərazilər (ümumi ərazinin %-i)	5.5
İllik şirin su çəkilişi, cəmi (daxili resursların %-i)	199.7	135.4	135.2	155.1
Şəhər əhalisinin artımı (illik %)	0.8	1.2	1.6	1.1
Enerji istifadəsi (adambaşına kq neft ekvivalenti)	3,158	1,403	1,280	..
CO ₂ emissiyaları (adambaşına metrik ton)	7.45	3.44	2.69	3.40
Elektrik enerjisi istehlakı (adambaşına kVt/saat)	2,570	2,040	1,603	..
İqtisadiyyat				

ÜDM (cari qiymətlərlə, ABŞ dolları) (milyardla)	8.88	5.27	52.91	54.83
ÜDM artımı (illik %)	-0.7	11.1	5.0	5.6
İnflyasiya, ÜDM deflyatoru (illik %)	83.5	12.5	13.5	21.6
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq, əlavə dəyər (ÜDM-in %-i)	27	16	6	6
Sənaye (tikinti daxil olmaqla), əlavə dəyər (ÜDM-in faizi)	30	43	60	49
Mal və xidmətlərin ixracı (ÜDM-in %-i)	44	40	54	46
Mal və xidmətlərin idxalı (ÜDM-in faizi)	39	38	21	30
Ümumi kapital formalaşması (ÜDM-in faizi)	27	21	18	17
Qrantlar istisna olmaqla gəlir (ÜDM-in faizi)	..	17.6	46.8	36.5
Xalis kreditləşmə (+) / xalis borclanma (-) (ÜDM-in faizi)	..	-4.7	15.4	4.8
Dövlət və bazarlar				
Biznesə başlamaq üçün tələb olunan vaxt (günlər)	..	105	8	4
Maliyyə sektoru tərəfindən verilən daxili kredit (ÜDM-in faizi)	16.3
Vergi daxilolmaları (ÜDM-in faizi)	..	12.7	12.2	13.4
Hərbi xərclər (ÜDM-in faizi)	2.4	2.3	2.8	5.3
Mobil abunəçilik (100 nəfərə)	0.0	5.1	98.5	104.9
İnternetdən istifadə səviyyəsi (əhəlinin sayında payı, %)	0.0	0.1	46.0	86.0
Yüksək texnoloji məhsullar ixracı (ixracda payı, %-i)	1	2
Statistik əhatə səviyyəsi (Ümumi Orta) (miqyas 0 - 100)	79	80
Qlobal bağlantılar				
Əmtəə ticarəti (ÜDM-də payı, %)	57,8	55	63	62
Ticarətin xalis barter şərtləri indeksi (2015 = 100)	..	84	134	157
Xarici borc, cəmi (DOD, milyon ABŞ dolları ilə)	36	1585	7286	15648
Borclara xidmət (malların, xidmətlərin və gəlirlərin ixracının faizi)	..	6,4	1,4	7,9
Xalis miqrasiya (min)	-28	16	1	1
Alınan şəxsi pul köçürmələri (milyon ABŞ dolları ilə)	..	57	1410	1527
Birbaşa xarici investisiyalar, xalis daxilolmalar (Tədiyə Balansı üzrə, ABŞ \$, milyon)	0	130	3353	-1708
Alınan xalis rəsmi inkişaf yardımı (milyon ABŞ dolları ilə)	0.3	140.6	156.5	9.2
Mənbə: World Development Indicators (WDI) verilənlər bazası				
Data Source, "World Development Indicators", Last Updated Date, "2024-02-21"				

Qeyd. Redaksiyanın fikrincə, bu növ statistik məlumatların faydalılığı və əhəmiyyəti dünyanın böyük məlumat bazalarında onilliklərlə toplanmış məlumatların ölkələrarası müqaisələrin mümkünlüyünü təmin edən vahid metodologiyaların işlənməsi, eyni zamanda yeni statistik ölçmə metodologiyaların retrospektiv dəqiqləşdirmələrdə tətbiq edilməsi ilə müəyyən edilir. Cədvəldə 1990-2000-2010-2021 illərində baza sahələr üzrə göstəricilər dinamikası verilmişdir. Məsələn, "Ətraf mühit" bloku üzrə CO2 emissiyaları (adambaşına metrik ton, *amt*) 1990-cı ildə 7.45 *amt* olduğu halda, 2010-cu ildə minimum 2.69 *amt* olmaqla, 2021-də artaraq 3,40 *amt*-yə çatmışdır. Bu artımın davam etdiyi təqdirdə, onun mənbələrinin aydınlaşdırılması məsələsi gündəliyə daxil ola bilər.

2023-CÜ İLİN YEKUNLARININ İQTİSADİ DAYCESTİ – DÜNYA MEDİASINDAN SEÇMƏLƏR

GlobBaro VSE: Dünya İqtisadi Barometri, Say 20, 2023. Nəticələr (Al.Zaitsev və b.)

materialları əsasında

XÜLASƏ

2023-cü ildə qlobal iqtisadiyyatın vəziyyəti və dinamikası, bir tərəfdən, 2021-2022-ci illərdə formalaşan problemlər və çağırışlarla müəyyən edilib: inflyasiyanın artması (və onun 2023-cü ildə yavaşlaması), inkişaf etmiş ölkələrdə pul siyasətinin sərtləşdirilməsi və bunun iqtisadi fəaliyyət üçün nəticələri; maliyyə sabitliyi (xüsusilə ABŞ və Avrozonada) və borcun davamlılığı üçün risklərin formalaşması, habelə enerji şokları 2021-2022 Qeyri-Qərb ölkələri qlobal maliyyə və ticarət axınlarını dəyişdirərək, sanksiyalar təzyiqinə uyğunlaşmağa davam etdilər. 2023-cü ildə qlobal iqtisadi dinamika üçün mühüm stimül 2022-ci ilin sonunda COVID məhdudiyətlərinin aradan qaldırılmasından sonra Çin iqtisadi artımının bərpası oldu və qlobal turizm axınları və hava səyahətləri 2019-cu il səviyyəsinə qayıtdı.

Qlobal dinamikanın yavaşlaması inkişaf etmiş ölkələrdə (2022-ci ildə 1,5%-ə qarşı 2,6%-ə qədər), ilk növbədə Böyük Britaniya və Aİ-də (xüsusən də Almaniya da daxil olmaqla 27 Aİ ölkəsindən 11-də GC23-də) aşağı artım templəri ilə bağlı olub. İllik ÜDM-də azalma qeydə alınıb, ABŞ-da artım templəri 2022-ci ilə nisbətən dəyişməz olaraq qalmışdır. 2023-cü ildə Aİ və ABŞ ÜDM-in

illik dinamikasında (Federal Ehtiyatlar Bürosunun hesablamalarına görə) 2-3 faiz bəndi ilə qiymətləndirilən yavaşlama sərt pul siyasətinin mənfi təsirləri ilə bağlı olub. Bundan əlavə, 2021-2022-ci illərdə enerji qiymət şoklarının nəticələri ilk növbədə Aİ və Böyük Britaniyada mənfi təsir göstərdi. Onlar istehsalçı xərclərinin daimi artmasına, inflyasiyaya və sənaye durğunluğuna səbəb oldu. İndiyədək ABŞ iqtisadiyyatı daxili və xarici çağırışların öhdəsindən AB və Böyük Britaniya ölkələrindən xeyli yaxşı gəlir. Yaponiyada uzun illər ərzində sürən deflyasiyadan sonra ilk dəfə olaraq yüksək qiymət artımı qeydə alınıb, iqtisadi artım zəif olsa da, sabit qalıb.

İnkişaf etməkdə olan ölkələr qrupu 2023-cü ildə davamlı artım templəri nümayiş etdirib

(2023-cü ildə +4%, 2022-ci ildə olduğu kimi (4,1%)). Çində ÜDM-in artım templərinin bərpası fonunda (COVID-19

məhdudiyətlərinin aradan qaldırılmasından sonra), Hindistanda yüksək iqtisadi artım qeyd olunub.

İnkişaf etməkdə olan ölkələr arasında ortamüddətli perspektivdə 2023-cü ildə əhalisi Çini üstələyən Hindistana xüsusi diqqət yetirilib və sərmayə axını əhəmiyyətli dərəcədə artıb.

Xidmət istehlakında daha güclü artım və pandemiya əvvəlki istehlak nümunələrinin bərpası fonunda xidmətlər sektorunda iqtisadi fəallıq sənayedən daha yüksək olmuşdur. Bu dəyişikliklər, eləcə də dünya iqtisadiyyatının parçalanmasının artması, 2020-2022-ci illər logistika böhranından sonra ölkələr tərəfindən böyük maddi ehtiyatların toplanması və inkişaf etmiş ölkələrdə idxala tələbatın azalması (yanvar ayı üçün -4,2%

İnkişaf etmiş ölkələrin mərkəzi bankları yüksək inflyasiyanın qarşısını almaq üçün pul siyasətini sərtləşdirməyə davam etdilər. ABŞ-da faiz dərəcələri 5,25-5,5%-ə çatdı (son 22 ildə maksimum, 2022-ci ilin sonunda 4,25-4,50%-ə qarşı), Avrozonada faiz dərəcələri "tutma" tempi ilə artaraq 4,5% təşkil edib (2022-ci ildə 2,5%-ə qarşı). Bununla belə, yalnız 2023-cü ilin payızında real faiz dərəcələri (nominal dərəcə mənfə inflyasiya) müsbət oldu. Bundan əlavə, Fed və ECB-nin balans hesabatlarından aktivlərin satışı

səbəbindən kəmiyyət sərtləşdirməsi (QT) davam etdi.

ÇXR-in daşınmaz əmlak bazarında davam edən durğunluq və iri tikinti şirkətlərinin müflisləşməsi 2023-cü ildə daha bir mühüm çağırış oldu. Daşınmaz əmlakın qiymətlərində artım dayandı, lakin qiymətlərdə ciddi eniş müşahidə olunmur (2023-cü il ərzində 1%) və artan tikinti itkiləri problemini şirkətlər indiyədək hökumətin maliyyələşdirilməsi və borcların ödənilməsi müddətlərinin uzadılması hesabına aradan qaldıra bilməzlər. Bu problem 2024-cü ilə doğru irəliləyir və Çində iqtisadi artım tempi onun həllindən asılıdır.

Texnologiyanın və süni intellektin (AI) global iqtisadiyyata təsiri artmaqda davam edir - maliyyə, enerji, dizayn və s. süni intellektin tətbiqi prosesi əməliyyat səmərəliliyini artırsa da, əmək bazarına son dərəcə mənfə təsir göstərir.

İqtisadi sahədə yuxarıda qeyd olunan risklər toplusunun inkişaf ssenarisi (bank, borc, ipoteka riskləri, dünya iqtisadiyyatının parçalanması tendensiyaları və global maliyyə sisteminin arxitekturasında dəyişikliklər, iqlim dəyişikliyi və bərabərsizlik problemləri), geosiyasi çağırışlarla yanaşı, qarşıdakı illərdə dünya iqtisadiyyatının inkişaf trayektoriyasını böyük ölçüdə müəyyən edəcək.

Qlobal iqtisadiyyat 2023-cü ildə bir çox sürprizlər təqdim etdi

Onlardan bəziləri, Danimarkada baş verdiyi kimi, bütün ölkələrin iqtisadi profilini dəyişdirdi, burada bir əczaçılıq şirkəti ölkənin bütün ÜDM-dən daha çox dəyər qazandı. Digər hadisələr, Türkiyədə olduğu kimi, iqtisadiyyata həddindən artıq siyasi müdaxilənin nə ilə nəticələne biləcəyini dünyaya göstərdi: yerli Mərkəzi Bank alovlu inflyasiya ilə mübarizədə əsas faiz dərəcəsini beş dəfə artırmalı oldu. Pop (kütləvi) mədəniyyət sahəsində yüksək profilli hadisələr iqtisadçıların gündəlik həyatına yeni terminlər daxil etdi: “Swiftonomics” və “Beyonce effekti”.

Biz 2023-cü ilin ən təəccüblü faktlarına nəzər salırıq və onların qlobal iqtisadiyyatı necə dəyişdiyini qəbul edirik.

- 1. Argentina iqtisadiyyatda şok terapiyasına başladı;*
- 2. Türkiyə ortodoks iqtisadi siyasətinə qayıtdı;*
- 3. Yunanıstan Avropanın ən yaxşı iqtisadiyyatı kimi görünməyə başladı;*
- 4. Portuqaliya zəngin əcnəbiləri cəlb etmək fikrini dəyişdi;*
- 5. Danimarka əczaçılıq şirkəti fond bazarına diqtə etməyə başladı;*
- 6. ABŞ və Avropada iri banklarda çökmələr baş verib;*
- 7. Pop ulduzlar konsertlər vasitəsilə inflyasiyasını aşağı salmağa kəmək etdilər.*

2023-cü ilin noyabrında Argentina, seçki yarışı zamanı dövlətin iqtisadiyyatdakı rolunu kütləvi şəkildə azaltmağa və büdcə xərclərini azaltmağa hazır olduğunu simvolizə edən zəncirlə gəzən Xavyer Mileyi prezident seçdi. Onun ən böyük vədləri arasında: Mərkəzi Bankı ləğv etmək, milli valyuta kimi Argentina pesosunu Amerika dolları ilə əvəz etmək və dövlət borcunu azaltmaq üçün mədəniyyət və təhsil nazirliklərini bağlamaq var idi.

Argentina iqtisadiyyatın siyasətə necə təsir edə biləcəyinin parlaq nümunəsini təqdim etdi. Ölkənin böyük iqtisadi problemləri var, uzun illərdir ki, böhran vəziyyətində yaşayır.

2023-cü ildə illik inflyasiya 140%-i keçib, əsas göstərici 130% olub, təkcə Beynəlxalq Valyuta Fonduna dövlət borcu 44 milyard dollar təşkil edib. Bir müddət əvvəl, 2020-ci ildə burada ölkə tarixində doqquzuncu olan daha bir defolt baş verdi. Hətta hava argentinalıların əleyhinədir: burada üç

ildir davam edən quraqlıq kənd təsərrüfatına zərbə vurub.

Dekabr ayında yeni prezident 300 qanuna dəyişiklik və ya düzəlişlər etməyi təklif etdiyi islahat proqramını təqdim etdi. Burada, xüsusilə qiymət tənzimlənməsindən imtina etmək, dövlət şirkətlərinin özəlləşdirilməsinə icazə vermək və turizmdə dövlət inhisarını aradan qaldırmaq kimi istəkləri hədəfləyən islahatlar avtomobil sənayesinə, torpaq qanunlarına və hətta argentinalılar üçün müqəddəs olan futbola da təsir edirdi. Proqramını təqdim edən Miley argentinalılara xəbərdarlıq etdi ki, “yaxın bir neçə ayda onlar əvvəlkindən daha pis vəziyyətdə olacaqlar”. Hökumət nəqliyyat və enerji subsidiyalarını kəsəcək, pensiyaların indeksləşdirilməsini dayandıracaq və milli valyutanı devalvasiya edəcək.

Dövlət başçısı qeyd edib ki, şok terapiyası qaçılmazdır, çünki ölkənin alternativ tədbirləri nəzərdən keçirməyə vaxtı yoxdur.

Nə baş verib? 2023-cü ildə Türkiyədə əsas faiz dərəcəsi 5 dəfə artıb: iyunda 8,5%-dən dekabrda 42,5%-ə qədər. Bu, bir il əvvəl 80%-i ötmüş və 2023-cü ilin sonunda 65-ə yaxınlaşan nəhəng inflyasiya fonunda həyata keçirilib.

Ölkədə belə cilovsuz qiymət artımı məhz hakimiyyət orqanlarının əvvəlki illərdə, lazım olanda faiz dərəcəsini artırmaq istəməməsi səbəbindən baş verdi. Türkiyə Mərkəzi Bankı ənənəvi pul siyasətinin göstərişlərinə zidd hərəkət etdi: inflyasiya nə qədər çox artsa, tənzimləyicinin dərəcəsi də bir o qədər aşağı düşür. Bu, insanların ucuz kreditlər götürməsinə və ala bildikləri hər şeyi almasına, pullarını amortizasiyadan xilas etməsinə səbəb oldu. Bir dairədə, inflyasiya spiralını açaraq, istehsalda daha sürətlə artan tələbat yüksək olduğundan, qiymətlər getdikcə bahalaşdı, insanlar daha çox kredit götürdülər və s.

Biznes də özünü qalib kimi hiss edirdi: faizləri inflyasiya ilə tez yeyilən borcları toplamaq mümkün idi və bütün xərclər istehsal olunan məhsulların qiymətlərinə daxil edilirdi.

Baxmayaraq ki, seçkilərdən sonra Türkiyədə hakimiyyət əvvəlki kimi qaldı - yenə də kiçik bir inqilab oldu. Mərkəzi Bankın rəhbəri vəzifəsinə Hafize Qaye Erkan təyin olundu və bu, iqtisadətə əlamətdardır. Birincisi, müsəlman ölkəsi üçün nadir hallarda rast gəlinən belə mühüm postu qadın tuturdu. İkincisi, onun rəhbərliyi altında Türkiyə öz iqtisadiyyatı və vətəndaşları üzərində böyük inflyasiyaya və milli valyutanın çökməsinə səbəb olan təcrübəyə son qoyaraq ənənəvi pul siyasətinə keçdi. Onun rəhbərliyi altında keçirilən ilk iclasda Türkiyə Mərkəzi Bankı əsas faiz dərəcəsini 8,5%-dən 15%-ə qaldırıb. Sonra daha altı yanaşmada bu nisbət 42,5%-ə qaldırıldı.

Amma hətta bu addımlar çox yumşaq və çox gec oldu. Türkiyədə inflyasiya kredit faizlərindən əhəmiyyətli dərəcədə yüksək olaraq qalır, yəni pul borc götürmək və onunla mal almaq hələ də qənaət etməkdən daha sərfəlidir. Bu, Mərkəzi Bankın fəaliyyət səmərəliyini artırmağa sövq edir.

YUNANISTAN AVROPANIN İQTİSADI ARTIMA GÖRƏ LİDERİDİR

“The Economist” inflyasiya, ÜDM artımı, məşğulluq artımı və birja performansını müqayisə edərək 2023-cü ilin ən yaxşı ölkə iqtisadiyyatlarının siyahısını tərtib edib. Yunanıstan gözlənilmədən birinci yeri tutub.

Yunanıstan iqtisadi baxımdan problemlə ölkə hesab olunur. Buradakı vətəndaşların gəlirləri, xüsusilə Avrozonanın aparıcı ölkələri ilə müqayisədə aşağıdır, ölkə borc bataqlığındadır və uzun müddət Aİ-də “zibil” kredit reytingi səviyyəsinə malik yeganə dövlət idi. Bununla belə, son illərdə Afina bir çox problemlərinin həllinə yaxınlaşıb. ÜDM böhrandan əvvəlki səviyyəyə çatıb, dövlət borcu azalıb, işsizlik 28%-lik zirvədən iki dəfə azalıb və Yunanıstan dövlət istiqrazları investorlar üçün yenidən cəlbedici olub. İl ərzində Yunanıstan fond bazarı demək olar ki, 44% artıb. Aydındır ki, investorlar ölkənin iqtisadiyyatının bərpasına inanırlar.

Mqaisə üçün, Avropa iqtisadiyyatının flaqmanı - Almaniya durğunluğa meyil göstərir. 2023-cü ildə ölkənin ÜDM-i 0,3% azaldı. Alman sənayesinin problemlərinin əhəmiyyətli hissəsi Rusiya qazından imtina etdikdən sonra enerji xammalının bahalaşması ilə bağlıdır. Bu, həm yaşıl, həm də ənənəvi enerji infrastrukturunu saxlamalı olan bizneslərin üzərinə ikiqat yük qoyur.

Əslində Almaniya sənayesizləşdirmə artıq başlayıb. Şirkətlər imkanlarını ABŞ və Səudiyyə Ərəbistanı kimi qaz və elektrik enerjisinin daha ucuz olduğu ölkələrə ötürür. Bu, Almaniya sənaye istehsalının 2-3%-nə başa gələ bilər. Yunanıstan da bu prosesin benefisiarları sırasında ola bilər, yeri gəlmişkən, o, Rusiyadan enerji ixracatçılara qarşı sanksiyalara əməl etmək məsələsində daha az ısrarlıdır.

Portuqaliya hakimiyyəti əcnəbilərə daha az vergi ödəməyə imkan verən, əvvəllər tətbiq edilmiş xüsusi vergi rejimini ləğv etmək qərarına gəlib. Qeyri-adi Rezident rejiminin mahiyyəti belədir: ölkəyə köçən yüksəkixtisaslı əcnəbilər, məsələn, həkimlər, memarlar və ya IT mütəxəssisləri 20% güzəştli tariflə gəlir vergisi ödəyə bilirlər. Öz vətəndaşları üçün isə mütərəqqi vergi dərəcələri mövcuddur - 14,5-dən 48% -ə qədər.

Bu, on minlərlə varlı əcnəbini Portuqaliyaya cəlb etdi və iqtisadiyyata təsirinin güclənməsinə səbəb oldu. Bu təsirlərdən biri daşınmaz əmlak bazarının həddən artıq *"isinməsi"* olub - bəzi bölgələrdə qiymətlər 25% artıb. Bu, ölkənin yerli və az imkamlı sakinləri üçün mənzili daha ucuz etdi. Portuqaliya hakimiyyəti qondarma qızıl vizaların ləğv edilməsinin zəruriliyindən danışmağa başladı. Bu, əcnəbilərə ölkəyə müəyyən məbləğdə investisiya yatırmaq, o cümlədən daşınmaz əmlak almaq müqabilində yaşayış icazəsi verildiyi zaman müşahidə olundu.

Sırf iqtisadi nöqteyi-nəzərdən ölkəyə zəngin insanların və ixtisaslı

mütəxəssislərin axını sevindirməyə bilməz: onlar öz pullarını və səriştələrini gətirir, iqtisadi artıma töhfə verir, istehsal olunan mal və xidmətlərin keyfiyyətini artırır. Vergi güzəştləri insanları və pulları Portuqaliyaya gətirdi və onun iqtisadiyyatı bərpa olunmağa başladı. Təkcə qızıl viza investorları 2012-ci ildən bu yana ölkəyə yeddi milyard avrodan çox pul köçürüblər. Ancaq məlum oldu ki, ən parlaq düşüncələrlə belə, düzgün hesablanmadıqda heç kim mənfi nəticələrdən sığortalanmayıb. Xüsusilə Portuqaliyanın paytaxtında mənzil qiymətləri hədsiz dərəcədə artıb: Lissabonda mənzil kirayələmək indi ayda 2000 avroya başa gəlir, ölkədə orta əməkhaqqı isə 1200 avrodur.

Burada yenə də siyasətin təsiri ilə qarşılaşırıq: aydındır ki, hakimiyyət iqtisadi artıma can atır, lakin onlar həm də yenidən seçilməkdə maraqlıdırlar. Seçkilərin nəticəsini zəngin əcnəbilər deyil, milyonlarla kasıb portuqaliyalı müəyyən edir.

Nə olub. 2023-cü ilin sentyabrında dərman istehsalçısı Novo Nordisk gözlənilmədən kapitallaşma baxımından Fransız lüks mallar istehsalçısı LVMH-ni keçərək Avropanın ən böyük ictimai şirkəti oldu. Arıqlamaq üçün dərmanlara tələbat partlayışı ona bu işdə kömək etdi.

Şirkətin səhmləri il ərzində 40%-dən çox artıb və onun bazar dəyəri 420 milyard dolları ötüb. Novo Nordisk-in ABŞ-ıdəki əsas rəqibi Eli Lilly and Company-nin böyüməsi də az təsiredici deyildi. O, həmçinin arıqlaydan bir dərman sayəsində bazar kapitallaşması ilə S&P 500 üzrə ilk 10 şirkətinə daxil oldu.

Bu, bizi niyə təəccübləndirdi? Dərmanları məşhur edən onların yaratdığı əsas təsir deyil, əks- təsirləri idi. Yəni onlardan milyardlarla dollar qazanmaq, ümumiyyətlə, şirkətlərin planlarının bir hissəsi deyildi.

Son bir neçə ildə bestsellerə çevrilən Danimarka Ozempic uzun müddətdir ki, Avropada istehsal olunur və 2017-ci ildən Amerika bazarında təqdim olunur. Ancaq əvvəllər qan şəkərinin səviyyəsinə nəzarət etmək üçün, əsasən diabet xəstələrinə təyin edilirdi.

Mənfəətin əsas mənbəyi ABŞ-dakı satışlar, o cümlədən qiymət fərqlərinə görə idi. Məsələn, Wegovy-nin aylıq dozası orada min dollardan bahadır, Avropada

isə 300 avroya qədərdir. Yüksək qiymətə baxmayaraq, Novo Nordisk dərmanları getdikcə daha çox tələb olunur: Amerikada çoxlu ifrat çəkiddə insanlar var. Bu, ABŞ Xəstəliklərə Nəzarət və Qarşısının Alınması Mərkəzlərinin məlumatına görə, ölkədə böyüklərin 40%-inə aiddir.

2023-cü ilin birinci yarısında şirkət mənfəətini təxminən bir yarım dəfə artıraraq 5,7 milyard dollara çatdırıb və analitiklər artımın davam edəcəyini gözləyirlər. Barclays-ın hesablamalarına görə, Ozempic-in satışı 2024-cü ildə 16,5 milyard dollara, Wegovy-nin isə 7,3 milyard dollara çatacaq. Artan tələbatın öhdəsindən gəlmək üçün şirkət xaricdə də istehsalı genişləndirir.

2023-cü ildə şirkətin kapitallaşması bütün ölkənin illik ÜDM-ni üstələyib. Danimarkanın əhalisi altı milyondan azdır, lakin gəmiçilik nəhəngi Maersk və Lego kimi dünyaca məşhur şirkətləri ilə tanınır. Lakin onların heç biri əyalət iqtisadiyyatına Novo Nordisk-in indi təsir etdiyi qədər təsir göstərmədi. Biznesinin miqyasına görə, əczaçılıq nəhəngi Danimarka iqtisadi statistikasını o qədər təhrif etməyə başlayıb ki, səlahiyyətli hətta onları **durdurmağı** planlaşdırır.

2022-ci ildə əczaçılıq sənayesi Danimarkanın iqtisadi artımının üçdə ikisini, 2023-cü ilin əvvəlində isə artıq

təxminən 90%-ni təşkil edib. Demək olar ki, Novo Nordisk olmasaydı, ümumiyyətlə, artım olmazdı.

Aşkar üstünlüklərlə yanaşı, bu iqtisadi hadisənin öz əks-təsirləri də var. Novo Nordisk-in ölkəyə idxal etdiyi və Danimarka kronu ilə dəyişdirdiyi dollarla gəlirin artması səbəbindən milli valyuta

yenidən möhkəmlənməyə başlayıb. Bu, rəqabət qabiliyyətini itirən digər ixracatçılara mənfi təsir göstərir. Liderin artımını cilovlamaq üçün Mərkəzi Bank xarici valyuta alır, ehtiyatlarını artırır və məzənnəni Avropa səviyyəsindən aşağı saxlayır, bununla da xarici investisiya axınını məhdudlaşdırır.

Silikon Vadisinin ilk başlanğıc bankı iflasa uğradı. Nə qədər ciddidir?

Nəticə ondan ibarətdir ki, dünyanın heç bir bankı, hətta ən güclü və ən sabit bankı belə, hadisələrdən sığortalanmayıb, xüsusən indi - fintech və sosial media dövründə. Məlumat ildırım sürəti ilə yayıldıqda və qənaət edənlər və investorlar bir neçə kliklə milyonlarla dollar köçürə bilən bank proqramları ilə silahlandıqda, istənilən mənfi siqnal çaxnaşma dalğasına səbəb ola bilər və bankı domino effekti ilə çökdürə bilər.

2023-cü ildə bank sektorundakı qızdırma bütün maliyyə bazarında təlatümlərə səbəb oldu və bu dəfə böyük böhranın qarşısını alsa da, tarix mühüm dərs verdi və bank sisteminin nə qədər kövrək ola biləcəyini göstərdi. Mümkündür ki, bu, tənzimləyiciləri kredit təşkilatlarının ehtiyatlarına və likvidliyinə olan tələbləri sərtləşdirməyə sövq edəcək ki, bu da pulu bahalaşdıracaq.

FAKTLAR VƏ GÖSTƏRİCİLƏR

(Azstat, Numbeo, Demoscop, Ceik, GDELT, DB databank)

Hər şey üçün Süni zəka (AI)

İndi biz süni intellekt dövründə yaşayırıq. Yüz milyonlarla insan, sorğulardan mətn, şəkillər, videolar və s. yaradan ChatGPT kimi generativ alətlərlə birbaşa qarşılıqlı əlaqədə olub. Onların populyarlığı texnologiya sənayesini sürətlə dəyişir, OpenAI-ni çox qısa müddətdə məşhur bir ada çevirdi və Google, Meta və Microsoft-u texnologiyaya böyük sərmayə qoymağa məcbur etdi. MIT Technology Bulletin –nə görə 2024-cü ildə gözlənilən nailiyyətlər siyahısının bir qismini diqqətinizə təqdim edirik.

1. Super səmərəli günəş panelləri

Günəş enerjisi bütün dünyada sürətlə yayılır və karbon emissiyalarını azaltmaq üçün qlobal səylərin açarındır. Lakin müasir panellərə dəyən günəş işığının çoxu elektrik enerjisinə çevrilmir. Kiçik kristallardan ibarət bir təbəqə əlavə etmək günəş panellərini daha səmərəli edə bilər.

2. Apple Vision Pro

Apple bu il ilk qarışıq reallıq qulaqlıqları olan Vision Pro-nu tədarük etməyə başlayacaq. Onun fərqləndirici xüsusiyyəti belə bir cihaz üçün indiyə qədər yaradılmış ən yüksək ayırdetmə displeyidir. Bu, effektiv proqram olacaqmı? Demək hələ tezdir, lakin dünyanın ən dəyərli şirkəti cavabın “bəli” olacağına inanır.

3. Arıqlamaq üçün dərmanlar

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı piylənmənin qlobal artımını epidemiya adlandırır. Muñaro və Vegovi kimi dərmanları indi xəstələr və həkimlər bu xəstəliyi müalicə etmək üçün mövcud olan ən güclü vasitələrdən biri hesab edirlər. Sübutlar göstərir ki, onlar hətta infarkt və insultdan qoruya bilər.

4. Qabaqcıl Geotermal Sistemlər

Geotermal enerji təmiz, həmişə mövcud və faktiki olaraq sərhədsizdir. Bununla belə, mühəndislik problemlərinə görə onun təklif etdiyi vəzifələrinin sayını demək olar ki, hələ bilmək olmur. Təmiz enerji istehsal etmək üçün Yerin daha çox istiliyini üzə çıxaran, bizə daha dərin və əvvəllər edə bilmədiyimiz yerlərdə qazmağa imkan verən yeni qazma üsulları lazımdır.

5. Çipletlər

Tranzistorları kiçiltmək getdikcə çətinləşir, bu tendensiya Mur Qanununu müəyyən edir və onilliklər ərzində hesablama sahəsində irəliləyişlərə səbəb olur. İndi mühəndislər kompüterləri daha sürətli və daha səmərəli etmək üçün yeni yollar tapmalıdırlar. Çipletlər adi çiplər və daha çox eyni funksiyaları yerinə yetirmək üçün birləşdirilə bilən kiçik, ixtisaslaşmış çiplərdir.

(davamı növbəti sayda)

Dünya şəhərləri üzrə yaşayış xərcləri indeksi, 2023

Bu indeksin hesablanmasını Numbeo şirkəti (<https://www.numbeo.com/cost-of-living/rankings.jsp?title=2023>) 540-dan çox şəhərlər üzrə mütəmadi olaraq 2009-dan ildə iki dəfə aparır və xüsusi onlayn metodologiyası üzrə böyük ölçülü dataların toplanmasını həyata keçirir. Bu metodologiyaya əsasən Nyu-York şəhərinin göstəriciləri 100% baza göstəricisi kimi qəbul edilib. Məlumatların yalnız bir fraqmentini diqqətinizə təqdim edirik.

Ranq	Şəhər	Yaşayış xərcləri indeksi	Kirayə indeksi	Yaşayış Dəyəri Plus Kirayə İndeksi	Qida məhsulları indeksi	Restoran Qiymət İndeksi	Yerli alıcılıq qabiliyyəti indeksi
1	Hamilton, Bermuda	142.1	96.1	120.1	149.1	128.0	83.9
2	Bazel, İsveçrə	127.0	46.0	88.1	133.2	119.6	121.0
3	Sürix, İsveçrə	120.8	61.8	92.5	116.8	119.0	122.9
4	Lozanna, İsveçrə	119.7	53.6	88.0	116.3	113.0	103.6
....
11	New York, NY, Amerika Birləşmiş Ştatları	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
12	San Francisco, CA, Amerika Birləşmiş Ştatları	99.6	92.4	96.1	99.7	97.3	104.0
13	Nassau, Baham adaları	97.0	42.2	70.7	82.3	94.9	41.3
14	Oslo, Norveç	93.5	38.8	67.3	85.5	98.2	95.2
....
465	Buenos Ayres, Argentina	31.6	9.0	20.8	25.7	27.3	33.4
466	Əlcəzair, Əlcəzair	31.4	6.2	19.3	33.0	18.3	24.6
467	Bandunq, İndoneziya	31.4	6.1	19.3	32.6	14.6	25.2
468	Dar es Salaam, Tanzaniya	31.2	12.2	22.1	27.4	20.3	20.1
469	Bakı, Azərbaycan	30.9	8.9	20.4	26.7	29.6	34.4
470	Almatı, Qazaxıstan	30.9	17.3	24.4	27.0	30.4	35.7
471	Kiyev, Ukrayna	30.8	12.3	21.9	25.8	26.6	38.9
472	Tunis, Tunis	30.7	6.4	19.0	28.3	16.4	23.8
476	Dəməşq, Suriya	29.6	7.0	18.8	28.0	20.9	4.5
477	Asunsion, Paraqvay	29.6	9.9	20.2	24.8	22.4	29.0
478	Dəkkə, Banqladeş	29.6	4.5	17.6	27.8	18.0	25.9
479	Astana (Nur-Sultan), Qazaxıstan	29.4	11.9	21.0	26.7	26.5	47.3
480	Antalya, Türkiyə	29.3	14.5	22.2	22.8	22.1	24.5
481	İzmir, Türkiyə	29.1	6.9	18.5	24.8	19.8	28.6
482	Daşkənd, Özbəkistan	29.1	12.8	21.3	26.9	25.2	25.7
....
539	Multan, Pakistan	15.6	2.5	9.3	15.1	11.0	21.9
540	Pişəvər, Pakistan	15.1	1.6	8.6	13.0	11.0	27.6

Yaşayış Xərcləri İndeksinin İcmalı:

Bu saytda təqdim olunan yaşayış dəyəri indeksləri Nyu York üçün 100% baza indeksi olaraq bu şəhərə (NYC) nisbətdə ölçülür. Aşağıda hər bir indeks və onun mənası verilmişdir:

1. Yaşayış Xərcləri İndeksi (Kirayə xərc-lərsiz): Bu indeks ərzaq, restoran, nəqliyyat və kommunal xidmətlər kimi istehlak mallarının nisbi qiymətlərini göstərir. Bu, kirayə və ya ipoteka kimi yaşayış xərclərini istisna edir. Məsələn, Yaşayış Qiyməti İndeksi 120 olan bir şəhərin Nyu-Yorkdan 20% daha baha olduğu təxmin edilir (icarə istisna olmaqla).

2. Kirayə İndeksi: Bu indeks Nyu York şəhəri ilə müqayisədə bir şəhərdə kirayə mənzillərin qiymətlərini təxmin edir. Kirayə İndeksi 80-dirsə, bu, həmin şəhərdə orta kirayə qiymətlərinin Nyu Yorkdakından təxminən 20% aşağı olduğunu göstərir.

3. Qida məhsulları indeksi: Bu indeks Nyu-Yorka nisbətən bir şəhərdə ərzaq qiymətlərini bildirir. *Numbeo* hər bir şəhər üçün bu indeks hesablaması üçün "Bazarlar" bölməsindəki maddə çəkirlərindən istifadə edir.

4. Restoranlar İndeksi: Bu indeks restoran və barlarda yemək və içkilərin qiymətlərini Nyu Yorkdakı qiymətlərlə müqayisə edir.

5. Yaşayış Dəyəri + Kirayə İndeksi: Bu indeks Nyu-York şəhəri ilə müqayisədə icarə haqqı da daxil olmaqla istehlak mallarının qiymətlərini təxmin edir.

6. Yerli alıcılıq qabiliyyəti: Bu indeks orta xalis əmək haqqı əsasında müəyyən bir şəhərdə nisbi alıcılıq qabiliyyətini göstərir. Yerli alıcılıq qabiliyyətinin 40 olması deməkdir ki, bir şəhərdə orta əmək haqqı olan sakinlər orta əmək haqqı olan Nyu York şəhərinin sakinləri ilə müqayisədə orta hesabla 60% daha az mal və xidmət ala bilər.

Cədvəli şərh etdikdə, görmək olar ki, Bakı 469-cu yerdə qərarlanaraq, xərclər baxımından yaşayış üçün nisbətən cəlbədiçi şəhər kimi təsəvvür edilir. Bununla yanaşı, çox aşağı göstəricilər həmçinin tələb olunan müvafiq xidmətlər və malların dövrəyədə olmaması dərəcəsini əks etdirir. Aşağıdakı cədvəldə isə 107 ölkə üzrə paytaxtlarda yaşama xərcləri üzrə hesablanmış korrelyasiya əmsalları göstərilmişdir:

Pearson Correlation (N=107 ölkə paytaxtı)						
	Qiymət-lərin gəlirə nisbəti	Şəhərin mərkəzində icarənin ümumi gəlirliyi	Mərkəzdən kənardə icarənin ümumi gəlirliyi	Şəhərin mərkəzində kirayənin əmlak qiymətinə nisbəti	Şəhəratrafi ərazilərdə kirayənin qiymətə nisbəti	Gəlir faizi kimi ipoteka
Şəhərin mərkəzində icarənin ümumi gəlirliyi	.067					
Mərkəzdən kənardə icarənin ümumi gəlirliyi	-.332**	.746**				
Şəhərin mərkəzində kirayənin qiymətə nisbəti	.239*	-.624**	-.677**			
Şəhəratrafi ərazilərdə kirayənin qiymətə nisbəti	.621**	.021	-.525**	.351**		
Gəlir faizi kimi ipoteka	.853**	.278**	-.191*	-.006	.685**	
Əlçatanlıq indeksi	-.553**	.085	.261**	-.200*	-.225*	-.485**
**. Korrelyasiya 0,01 səviyyəsində əhəmiyyətlidir (2 tərəfli).						
*. Korrelyasiya 0,05 səviyyəsində əhəmiyyətlidir (2 tərəfli).						

Qısa izahat: 1. İcarənin gəlirliyi yerindən asılı olmayaraq (mərkəz və ya ətraf), stabil gəlir mənbəyi kimi qalmaqdadır; 2. Stabil gəlirlə qiymət artımı (inflyasiya) paytaxtlarda yaşama xərclərinin əlçatanlığını azaldır.

Bülletenin səhifələrində əksini tapacaq rubrikalar və mövzular

- Yeni terminlərlə tanış olaq
- İnnovativ tədqiqat üsulları və alətləri: tövsiyələr
- Sual-cavab quşəsi
- İAETİ təcrübəsindən
- Ekspertlər nə deyirlər ?
- Əməkdaşlıq, birgə tədbirlər
- Bizimlə əlaqə

Bülletenin növbəti saylarında əks olunacaq aktual mövzular:

- Sənaye quruculuğu, sahələrarası balans
- İnsan inkişafı və həyat səviyyəsi qlobal dəyişikliklərin astanasında
- COP26 ++
- Rəqəmsal transformasiya - IV sənaye inqilabının vədləri
- Dayanıqlı inkişafın yeni ekosistemi
- Regionun geoiqtisadi dinamikası
- Ölkədə müasir sosial ekosistem quruculuğu
- İdarəetmənin rəqəmsallaşması
- Biznes aləmi
- Süni intellekt, bulud texnologiyaları, əşyalar interneti
- Demografiya, qida problemi, təbiət potensialı
- Mədən sənayesində alternativlər (Xəzər şelfi – Norvec örnəyi)
- Proqram və layihələrə dövlət dəstəyi: ekspertiza və keyfiyyət
- Sahə və ərazi idarəetməsinin inkişafı
- Qlobal media və posthəqiqət dövrü
- Sağlamlıq iqtisadi resurs kimi
- Təhsildə defisit və profisit təsirləri
- Turizm və mədəniyyət iqtisadiyyatı
- Bilik və yaradıcılıq iqtisadiyyatı.